

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД МЕЖДУНАРОДНИЯ БИЗНЕС В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ¹

Доц. д-р Здравко Любенов
Гл. ас. д-р Ивайло Петров
Докторант Диана Ефтимова
Студент Християна Венелинова
Студент Костадинка Шуманова

Резюме

Технико-икономическата парадигма на информационната епоха от началото на ХХІ век доведе до нови структури и процеси в международния бизнес, прилаган в Европейския съюз. В икономически смисъл това е предпоставка за задълбочаване разделението на труда, нарастване на неговата производителност и разширяване сферата на приложение на капитала. Последствията за Европейския съюз засягат всички предприятия, поели пътя на интернационализацията. Ние считаме, че предизвикателствата пред тях се базират на ускорената динамиката при информационните и комуникационните технологии и реалностите от новото хилядолетие. Целта на настоящата разработка е да се представят тенденциите и предизвикателствата във важни за международното развитие на фирмите от Европейския съюз области, които са засегнати от съвременните промени, а именно: енергетиката като основа за развитието на промишленостите, насочили усилията си зад граница; международните инвестиции като важен фактор за просперитета на страната и увеличаване на износа и пазара на труда, осигуряващ необходимия човешки ресурс за успеха на всяка една интернационализираща се бизнес организация. Реализирането на поставената цел е търсено чрез решение на изследователски задачи, свързани с разкриване на най-новите теоретични постановки по разглежданата проблематика и открояване на тенденциите в проучваните области. Основната изследователска теза е, че познанието, получено при изследването на важните за международното развитие на фирмите от Европейския съюз области: енергетика; преки чуждестранни инвестиции и пазар на труда, може да се разглежда като технически, икономически, мениджърски и преди всичко стратегически инструмент, който е насочен към поддържане и повишаване на националната и международната конкурентоспособност на интернационализиращите се бизнес организации и постигането на икономически растеж в отделната държава и обединението като цяло. В резултат от направеното изследване стигаме до извода, че промените изискват предприемането на действия за приспособяване към динамиката, породена от множество фактори: технологически, икономически, политически, социално-демографски и психологически. Използването на всички възможности, които то предоставя, спомага за просперитета на предприятията зад

¹ Разпределението на авторското участие в студията е, както следва: доц. д-р Здравко Любенов – увод, параграф първи и заключение; гл. ас. д-р Ивайло Петров – параграф четвърти; докторант Диана Ефтимова – параграф трети; студент Християна Венелинова и студент Костадинка Шуманова – параграф втори.

граница, икономиките на отделните страни и промишлеността на Европейския съюз като цяло.

Ключови думи: международен бизнес, енергетика, международни инвестиции, пазар на труда.

JEL: F16, F21, F23, F36.

CHALLENGES TO INTERNATIONAL BUSINESS IN THE EUROPEAN UNION

Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD
Head Assist. Prof. Ivaylo Petrov, PhD
Diana Eftimova, PhD student
Hristina Venelinova, student
Kostadinka Shumanova, student

Abstract

The technical and economic paradigm of the information age since the beginning of the 21st century has led to new structures and processes in the international business in the European Union. In the economic sense, this is a prerequisite for deepening the division of labour, increasing its productivity and expanding the sphere of the use of capital. The consequences for the European Union concern all the enterprises on the path to internationalization. We believe that the challenges to them are related to the changes imposed by modern information and communication technologies and the realities of the new millennium. The purpose of this paper is to present the trends and the challenges in areas important for the international development of companies in the European Union that are affected by the modern changes, namely: energy as the basis for the development of the industries that have directed their efforts abroad; international investment as an important factor for a country's prosperity and an increase in exports and the labour market, providing the necessary human resources for the success of internationalizing business organizations. This purpose should be achieved by solving the research tasks related to revealing the latest theoretical formulations on the subject under consideration and highlighting the trends in the studied areas. The main research thesis is that the knowledge gained in the study of the fields important for the international development of the European Union companies: energy; foreign direct investment and the labour market can be seen as a technical, economic, managerial and, above all, strategic instrument aimed at maintaining and enhancing the national and international competitiveness of international business organizations and the achievement of economic growth in each member-state and the whole Union. As a result of the research, we have come to the conclusion that changes require action in order to adapt to the dynamics caused by a

number of factors: technological, economic, political, socio-demographic and psychological factors. Using all provided opportunities can foster the prosperity of businesses abroad, economies of the countries and the industry of the European Union as a whole.

Key words: international business, energy, international investment, labour market.

JEL: F16, F21, F23, F36.

Увод

Съвременните тенденции в международния бизнес и в обществото като цяло се свързват с продължаването на разцвета на информационната епоха, започнала през втората половина на XX век.

От началото на XXI век навлязохме във втората фаза от нея. Оттогава *темпът на промяна в Информационните и комуникационните технологии (ИКТ) се ускори*. Налице е дифузия, в която всяка индустрия е засегната от ИКТ.

Според Langlois (2002) промените, предизвикани от тази нова ера, надхвърлят отделните страни и засягат глобализацията се свят като цяло и в частност обединения като Европейския съюз. На ниво фирми ИКТ *улесниха новите тенденции* в организационната децентрализация, вертикалната дезинтеграция и специализация, гъвкавостта, ускоряването на създаване на знания, разпространението и сложността на продуктите, както и между-организационното сътрудничество. Институциите също се развиват съвместно с новата вълна от технологични иновации, което води до промени в механизмите, отговарящи за стандартизацията, правата върху интелектуалната собственост, регулаторните и индустриалните политики, търговската политика, приватизацията и либерализацията и институционалните условия, насърчаващи предприемачеството.

Последствията от процесите *засягат пряко всички предприятия от Европейския съюз, поели пътя на интернационализацията, и подчертават актуалността от изследвания в тази насока*. Целта на настоящата разработка е да се представят тенденциите и предизвикателствата във важни за международното развитие на фирмите от Европейския съюз области, които са засегнати от съвременните промени, а именно: енергетиката като основа за развитието на промишленостите, насочили усилията си зад граница; международните инвестиции като важен фактор за просперитета на страната и увеличаване на износа и пазара на труда, осигуряващ необходимия човешки ресурс за успеха на всяка една интернационализираща се бизнес организация.

Реализирането на поставената цел е търсено чрез решение на *изследователски задачи*, свързани с разкриване на най-новите теоретични постановки по разглежданата проблематика и открояване на тенденциите в проучваните области.

Обект на изследването са важни за международното развитие на фирмите области, засегнати от съвременните промени в Европейския съюз: енергетика; международни инвестиции и пазар на труда.

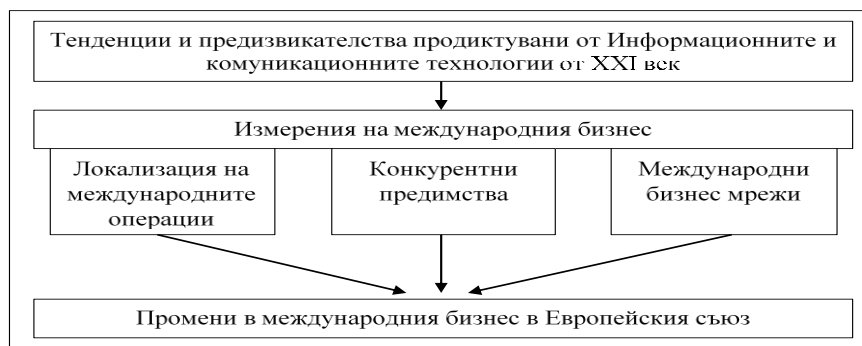
Предмет на изследването са тенденциите и предизвикателствата в изследваните области: енергетика; международни инвестиции и пазар на труда, подпомагащи развитието на международния бизнес в Европейския съюз.

Основната изследователска теза е, че познанието, получено при изследването на важните за международното развитие на фирмите от Европейския съюз области: енергетика; преки чуждестранни инвестиции и пазар на труда, може да се разглежда като технически, икономически, мениджърски и преди всичко стратегически инструмент, който е насочен към поддържане и повишаване на националната и международната конкурентоспособност на интернационализиращите се бизнесорганизации и постигането на икономически растеж в отделната държава и обединението като цяло.

Методологията на изследването обхваща: методиката на информационното осигуряване; методиката на анализа на ограничителни условия; методиката на провеждане на анкетно проучване; методиката на обработка и анализ на данни. Използвани са логико-теоретични методи: методът на сравняването; методът на изследване на историческото развитие; методите на анализ и синтез; методите на индукция и дедукция, методът на аналогията. Прилагат се също и емпирико-теоретичните методи на наблюдение, експериментиране, измерване и описание.

1. Предизвикателства, продиктувани от влиянието на информационните и комуникационните технологии върху международния бизнес на предприятията от Европейския съюз

Кумулативният характер на *локализационните, организационните и институционалните промени* в Европейския съюз (ЕС) изисква задълбочаване на проучванията в тази област. По-конкретно интерес представлява как локализационното разпределение на дейностите, координирани от международните фирми, конкурентните им предимства и управленските структури на интернационалните бизнес мрежи се адаптират или могат да се адаптират към бързите технологични и съпътстващите институционални промени в бизнес средата на ЕС (вж. Фигура 1.)

Фигура 1. Измерения на международния бизнес в ЕС, променящи се вследствие на информационната епоха

Източник: авторът.

Отчитайки **локализационното разпространение на дейностите**, отнасящи се до международния бизнес, Chen and Kamal (2016) установяват, че прилагането на ИКТ повишава вероятността за географски разпръснато производство на възли, детайли и продукти, измерено чрез увеличаване на вътрешнофирмения търговски обмен. ИКТ също подпомагат разширяването на географското разпространение на международните бизнес мрежи.

Други изследователи – Rezk, Srail and Williamson (2016) подчертават промяната на влиянието на компютъризираните производствени технологии върху географското разпространение на производствените дейности. От една страна, тези технологии откриват нови възможности за фирмите да раздробяват и разпръскват своите дейности на местно ниво. От друга страна, те позволяват, по-малко етапи на производството и на изграждането на продуктовата архитектура да бъдат тясно обвързани и задължително реализирани на едно място. Според тях тази тенденция трансформира производството на продукти, които са доставени чрез сложни, многостъпални вериги в сравнително къси, интегрирани вериги, зависещи от характеристиките на продукта и свързаните с тях необходими знания за производството им.

Brouthers, Geisser and Rothlauf (2016) изследват определящите фактори за конкурентно предимство и стратегия на специален тип международна компания за електронен бизнес – и-бизнес (i-business) фирмата, която използва Интернет и други компютърни информационни системи, позволяващи на потребителите да взаимодействат помежду си. Тъй като основните предложения на и-бизнес фирми са напълно цифрови и се прехвърлят чрез електронни мрежи, те са достъпни от всяка точка на света на относително ниски цени. Следователно капацитетът на тези фирми да създават стойност, зависи от изграждането на нови бизнес мрежи и от възможностите за включване във вече установени такива.

Друго важно измерение на ефектите на информационната ера от XXI век на ниво фирма, изследвано от Chen and Kamal (2016), се отнася до *променящото се разпределение на конкурентни предимства* между различните категории фирми в Глобалните вериги на стойността (ГВС) или по-общо в международните индустрии. ИКТ улесняват появата на нови производствени технологии (напр. дигитално производство, непрекъснато производство, съвместно производство, изчислителни облаци и облачно производство), които водят до все по-голямо участие на разнообразие от фирми, включително малки и средни предприятия (МСП), нови видове международни предприятия, международни предприемачи и ново-създадени предприятия, работещи в световен мащаб. В това отношение интерес представлява въпросът, на който не може да се даде еднозначен отговор: дали в някои отрасли разпространението на ИКТ може да промени ролята на многонационалните компании (МК) като основен координатор на ГВС или обратното, ИКТ могат допълнително да увеличат силата на установените или водещи МК, най-малкото по отношение на дела на международната търговия, които те могат да поддържат чрез собствените си международни бизнес мрежи.

Третата дименсия засяга влиянието на информационната епоха върху *управленската структура на международните бизнес мрежи* в новата институционална среда. Според Zaheer and Manrakhan (2001) се наблюдава нарастване на предпочитанията към реализация на пазарноориентирани трансакции и аутсорсинг, тъй като информацията с по-високо качество е по-лесно достъпна чрез по-голямо разнообразие от потенциални информационни канали. Те твърдят, че ИКТ намаляват степента, до която технологиите и знанията в такива мрежи са собственост на МК. От началото на XXI век се наблюдава преход от ерата, в която международните трансакции стават все по-вътрешни за МК, към ера, в която ГВС стават все по-отворени международни мрежови структури.

Brouthers и др. (2016) подчертават, че участието в управлението на международните бизнес мрежи е от основно значение за дейността на и-бизнес фирмите.

Фрагментирането на производството в информационната епоха може да повлияе върху управленската структура на международните бизнес мрежи. В случая на международни технологични алианси между софтуерни и хардуерни фирми Lew, Sinkovics and Yamin (2016) показват как модулността на продукта може да действа като заместител на релационното управление, дори когато културното различие между партньорите е голямо. С други думи фрагментацията и модулността могат да направят взаимоотношенията между партньорските фирми по-имунизирани от културните различия. По този начин се хетерогенизира управлението на характеристиките на технологичните въпроси, като например степента на сложност на прилаганите ИКТ и степента, до която могат да бъдат кодифицирани производствените процеси. Chen and Kamal (2016) демонстри-

рат, че по-сложните форми на ИКТ са свързани с по-силната положителна реакция към фирменото взаимодействие в рамките на международните бизнес мрежи, което улеснява тяхното прилагане. Вместо това в индустрии, в които производствените спецификации се кодифицират по-лесно в електронен формат, МК са по-склонни да предпочетат вътрешнофирмена търговия, в сравнение с партньорството с други фирми.

В проучването си за фрагментацията и офшоринга на бизнес услугите, в международен аспект, Gooris and Peeters (2016) твърдят, че прилагането им позволява на фирмите да променят подхода си за защита на информацията в зависимост от специфичния институционален контекст на всяка регулаторна среда на приемащата държава и по този начин селективно се развива диференцираното използване на контрол върху дейностите, извършвани в чужбина. Благодарение на възможностите за интегриране на ИКТ, фирмите могат да използват взаимното допълване между разпръснатите фрагменти на един процес, като в същото време намаляват опасността от злоупотреба с информация на отделния създател на фрагмент.

Направените разсъждения насочват вниманието ни към друг съществен момент, пряко свързан с разгледаните измерения като част от промените в международния бизнес, а именно необходимостта от преки инвестиции в страните, в които се развива той. Те са важен двигател на икономиките в Европейския съюз и могат да бъдат основа за икономически растеж и в България.

2. Предизвикателства пред инвестиционния климат и привличането на чуждестранни инвестиции в България – възможности за подпомагане развитието на международен бизнес

Едва ли можем да намерим страна в Света, която да не се нуждае от пряко положително въздействие върху заетостта, производството, износа и накрая, но не на последно място – доходите. Тъй като преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) по своята същност са източник на растеж и всички страни се стремят да ги привличат, особено важно е да подобрят инвестиционния си климат.

Инвестиционният климат се отнася до икономическите и финансовите условия в дадена страна. Той изразява степента на доверие между партньорите, която влияе върху равнището на инвестициите в дадена икономика.

Важен фактор за формирането на инвестиционния климат е осигуряването на гаранции за инвеститорите, разработване на подходяща правна рамка и ефективна държавна инвестиционна политика. Макроикономическата обстановка също е важен фактор – корпоративните данъци да са на ниско ниво, бремето на трудовото законодателство да е приемливо, а

достъпът до финансиране да се подобри значително. Други фактори са: природните дадености; работната сила; политическата стабилност; задоволителното ниво на административно обслужване и прозрачност; размерът на вътрешния пазар; отдалечеността на държавата от целевите пазари; наличието на система от стимули за инвеститорите; защитата на правата на собственост и осигуряване на равни условия за всички стопански агенти пред закона и легитимно установените правила; степента на риска.

Въздействието на преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) върху икономиката и отделните предприятия е една от темите, които се изследват в областта на международната икономика. Когато се разглеждат инвестициите в икономиката, в повечето случаи се отчита положителният ефект, който те имат за нейното развитие, както и при някои сектори. Повишаването на конкурентоспособността и ефективността на производството на приемащата държава също зависят от влизането на ПЧИ.

Увеличаването на ПЧИ, вкл. и инвестициите на “зелено“, позволява да се финансират нарастващите дефицити в текущата сметка на платежния баланс. Подобряването на конкурентоспособността и развитието на експортно-ориентирани отрасли зависи от привличането на ПЧИ в дейности с висока стойност на производството и във високотехнологични производства, изискващи прецизни инженерни умения.

Повишаването на ефективността на икономиката с помощта на качествени ПЧИ може да се очаква само когато в страните има стратегия за развитие на инвестиционния климат в областта на високотехнологични отрасли, свързани с информационната и комуникационната технология.

Ролята на инвестиционния климат в икономиката на дадена страна е от голямо значение. Чрез него се привличат ПЧИ, които значително подобряват нейното ниво на развитие.

*Инвестиционният климат в България*² е благоприятен от много гледни точки. Страната разполага с надеждни източници на финансиране, като лихвите по кредитите за големите корпоративни клиенти е под 2%. Други плюсове: политическа и бизнес стабилност; членство в ЕС, НАТО и СТО; валутният борд; нисък бюджетен дефицит и правителствен дълг; конкурентна цена за правене на бизнес: 10% корпоративен и частен данък; 0% корпоративен данък в зони с висока безработица; конкуренти наеми за офиси и ниски цени на комунални услуги.

Съществена е и стратегическата географска позиция и достъп до пазари, напр. Европейски съюз; Русия; Турция.

² Вж. ECON.BG , Анализ на международния инвестиционен климат и на възможностите на България за привличане на инвестиции (07.12.2005), Резюме на доклада изготвен от „ДЕЛОЙТ България“, по поръчка на Министерството на икономиката, http://econ.bg/Анализи/Анализ-на-международния-инвестиционен-климат-и-на-възможностите-на-България-за-привличане-на-_1.a_i.117410_at.4.html

Правителството предприема насърчителни мерки за привличане на чуждестранни инвестиции: ниско здравно осигуряване; данъчни облекчения; облаги за професионално образование; подписани действащи международни спогодби за избягване на двойно данъчно облагане; добро съотношение цена – качество на основните производствени фактори; образована и квалифицирана работна ръка; конкурентна цена на труда.

България има и отлична комуникационна инфраструктура и интернет обезпеченост, което е доста важно в днешно време на фона на засилващата се дигитализация на икономиката.

Привлекателният инвестиционен климат в някои страни, включително и България, създава *благоприятни условия за привличане на ПЧИ*. Това от своя страна позволява финансирането на важни проекти в икономиката и подобряване на благосъстоянието на населението ѝ.

Международната инвестиционна позиция (МИП) на България, която показва стойността и композицията на външните активи и пасиви, се подобрява през последните години по данни на Българската народна банка към 2017 година. След спада през 2014 година се наблюдава устойчив растеж на инвестициите в България, като за следващите три години (2015/16/17) МИП намалява своята отрицателна стойност с 11 738,7 млн. евро и една от причините за това е, че се увеличава запасът на преки и портфейлни инвестиции на българи в чужбина.

Към дадения момент стойността на международната инвестиционна позиция все още е отрицателна и средно за 2010 – 2017 година възлиза на 29 390 млн. евро, но с увеличението на резервите на централната банка се наблюдава покачване.

Стойността на МИП не трябва да се гледа сама по себе си, тъй като нейната структура е по-важна. Преките и портфейлни инвестиции в България започват да спадат през 2013 година, като през 2016 достигат най-ниската си точка за разглеждания период, след което нарастват през 2017. Данните са показани на Фигура 2 и Фигура 3.

Фигура 2. Международна инвестиционна позиция на България (2010 – 2017) в млн. евро³

³<http://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StInternationalInvestmentPosition/index.htm>

Фигура 3. Преки и портфейлни инвестиции по години

Преките инвестиции нарастват както в актива, така и в пасива на баланса на страната. За 2017 година инвестициите в актива са 5 440,8 млн. евро, съответно в пасива – 42 979,3 млн. евро. Разликата между двете страни е 37 538,5 млн. евро в полза на пасивната страна, което показва, че инвестициите, направени от нерезиденти, са по-малко в сравнение с тези на българи зад граница. При портфейлните инвестиции обаче се наблюдава обратната ситуация. Пасивната страна възлиза на 5 546,6 млн. евро, а активната – 7 385 млн. евро, което е с 1 838,4 млн. евро повече.

България би имала потенциал да привлече чуждестранни инвестиции най-вече, когато обърне по-голямо внимание на факторите, които пречат, това да се случи. Високото ниво на корупция, тромавата бюрокрация, лошата инфраструктура са част от нещата, които отблъскват инвеститорите от нашата страна. Политическата нестабилност и честата смяна на правителства, която наблюдавахме последните години, също оказват своята отрицателна роля за това. Едно от най-важните неща, което страната ни, в лицето на управляващата власт, трябва да постигне, е да задържи младите и квалифицирани хора в пределите на държавата.

Енергетиката е един от отраслите, който привлича най-много чуждестранни инвестиции не само у нас, но и в целия ЕС, което поражда необходимостта да му се обърне по-голямо внимание.

3. Задълбочаване на интеграцията в областта на енергетиката – предизвикателство пред развитието на международния бизнес в Европейския съюз

Структуроопределящият характер на енергетиката превръща отрасъла в „задвижваща сила“ на националните икономики и международния бизнес в Европейския съюз. Това оказва пряко въздействие върху устойчивото им развитие, осигурявайки техния хармоничен напредък. Поради

това възникването на смущения в енергийната сфера може да предизвика сериозни нарушения по веригата на възпроизводителния процес.

В тази връзка създалата се дестабилизация в енергийната сфера през последното десетилетие е сериозно предизвикателство за енергийната сигурност и гарантирането на енергийните доставки в много държави. Най-засегнати от случващото се са страните – членки на ЕС. Предпоставка за това са редица проблеми, които Общността е необходимо да преодолее. Част от тях включват: растящата зависимост от вноса на енергийни източници, недостатъчната диверсификация, високи и нестабилни цени на енергията, повишаващо се търсене на енергия в глобален мащаб, рисковете за сигурността, засягащи държавите производителки и транзитните държави, нарастващите заплахи, свързани с изменението на климата, бавния напредък в областта на енергийната ефективност, предизвикателствата, свързани с използването на все по-голям дял възобновяеми енергийни източници и др. (Европейска комисия, 2018).

Тези събития пораждаат необходимостта от обезпечаване на енергийната сигурност на ЕС, като повдигат въпроса за неизползвания потенциал на последващо задълбочаване на интеграцията в областта на енергетиката. Това от своя страна създаде дебати относно нуждата от насочване на интеграционните процеси към интегриране и взаимосвързаност на енергийните пазари. В настоящата разработка се изследва състоянието на енергийния сектор на ЕС и необходимостта от задълбочаване на интеграцията в областта на Енергетиката. *Обхватът на научното изследване предопределя поставяне на съответни рамки на проучването, за да може, то да е възможно най-релевантно с действителността.*

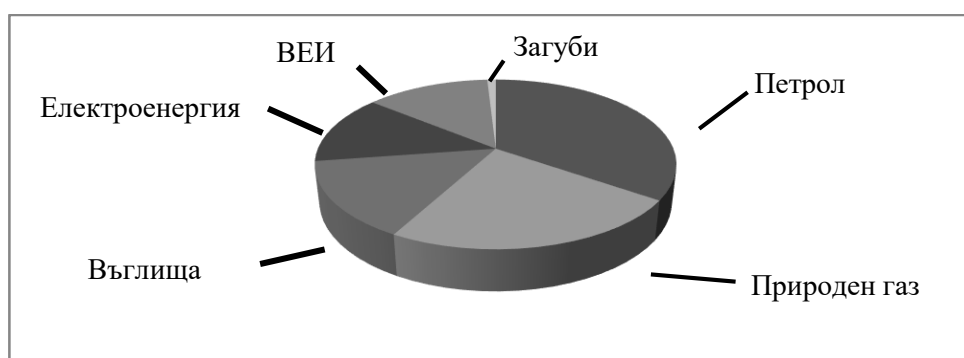
Ограниченията, направени в разработката, са следните:

- *времеви ограничения – анализът обхваща времевия отрязък от 2007 – 2016 година;*
- *ограничения в обхвата – изследването е фокусирано върху фосилните горива. В обхвата му попадат сегментите: суров петрол (нефт); природен газ и твърди горива (в т.ч. въглища).*

При анализа на енергийния сектор на ЕС следва да се вземат предвид всички особености, които този сектор притежава. Последният представлява съвкупност от състоянието на енергийните сектори на всички страни – членки в него. Той се явява осреднена величина на енергийното представяне на държавите, членуващи в Съюза.

Държавите – членки на ЕС притежават различни енергийни миксове. Голяма част от тях са силно зависими от вноса на енергийни ресурси. Така през 2016 година общите енергийни потребности на Съюза, т.е. брутното вътрешно потребление е разпределено, както следва: 35% петролни продукти, 23% природен газ, 15% твърди горива, 13% електроенергия,

13% възобновяема енергия, 1% загуби⁴ (вж. Фигура 4). Този енергиен микс на практика представлява съвкупността от потреблението на страните – членки. Той се изменя във времето и за всяка страна е различен, като се наблюдават значителни промени в стойностно отношение. Тези промени са резултат от разнообразни фактори като: географски условия, определящи наличието и достъпа до енергийни източници; политическо влияние, изразяващо се в решения, свързани с енергийния микс на страните; развитието на технологиите; околната среда и нейното опазване и др.

Фигура 4. Брутно вътрешно потребление на ЕС по енергийни ресурси за 2016 г.

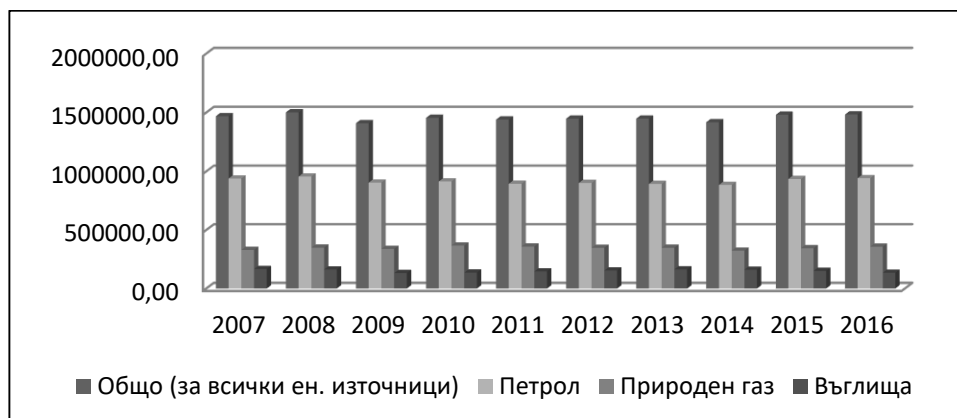
Източник: Авторска фигура по данни на Eurostat.

Енергийният микс на брутното вътрешно потребление на ЕС за 2016 год. разкрива структурата на сектора, в която близо 74% е потреблението на фосилни горива. Едва 26% от употребяваната енергия попада в групата на енергията от възобновяеми енергийни източници (ВЕИ) и електроенергията. Широката употреба на фосилни горива изправя Съюза пред предизвикателството да осигурява непрекъснато снабдяване с този вид енергийни източници, за да се гарантира нормалното функциониране на сектора, както и на всички останали сектори, свързани с него. В тази ситуация маржът между производството, от една страна, и потреблението и експорта, от друга страна, е необходимо да се обезпечи с внос от външни за Съюза страни. Независимо от високите равнища на потребление на фосилни ресурси, нивата на първичното производство на енергийни ресурси на ЕС са сравнително ниски относно фосилните горива и не могат да покрият нуждите на Съюза. С най-ниски стойности на първичното производство се характеризира добивът на петрол и природен газ. Добивът на природния газ покрива само около 31% от нуждите на ЕС за подобни продукти, а добивът на нефт – едва около 10% от консумацията. Тези

⁴ По данни на Eurostat (European Commission), URL:<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

стойности са изключително ниски и очертават острата необходимост от вноса на тези продукти от други страни. При твърдите горива се наблюдават нива на производството, които покриват около 57% от консумацията⁵. Въпреки че процентът е по-висок, за разлика от природния газ и нефтат, той също не може да задоволи търсенето. Посочените нива на добив на изчерпаеми горива, сравнени с енергийните нужди на ЕС, показват, че той е един от най-големите вносители на фосилни горива в света.

Понастоящем общият внос на енергийни ресурси за ЕС се равнява на около 1 483 219 хиляди тона нефтен еквивалент годишно (данни за 2016 г.). В това число вносът на суров петрол е 941 563,5 Ktoe⁶, а на природен газ – 357102,1 Ktoe. Най-ниско от изследваните се явява количеството на вноса на въглищата със стойности от 134 902.1 Ktoe (вж. Фигура 5).

Фигура 5. Импорт на енергийни ресурси за ЕС за 2016 г. мерна единица: хиляди тона нефтен еквивалент (Ktoe)

Източник: Авторска фигура по данни на Евростат.

Съпоставяйки количеството на вноса с количеството на брунтата вътрешна консумация на енергийни ресурси, разгледано в процентно изражение, се стига до извода, че общият внос на енергийни ресурси на ЕС заема 54% от консумираната енергия. Най-тежка е зависимостта от нефт (близо 87%) и природен газ (70%). В по-малка степен се проявява зависимостта от твърди горива (40%) (European Commission).

Състоянието и изследваните тенденции в сектор „Енергетика“ на ЕС очертават предизвикателствата, пред които е изправена Общността в това направление. Основни проблеми пред ЕС остават **сигурността на енергийните доставки и силната зависимост от един доставчик**. Отчетлив пример за последното е динамиката по отношение на доставките на

⁵ Изчислено по данни на Евростат.

⁶ Ktoe – хиляда тона нефтен еквивалент.

газ от Русия. В шест от страните – членки потребностите от газ се покриват изцяло от един доставчик, а именно Русия. В три от тях една четвърт от енергийните потребности се покриват от газ (Европейска комисия, 2014). Посочените нива на зависимост налагат преосмислянето на разпределението на енергийния микс и съответно търсене на начини за стимулирането на непетролните сектори.

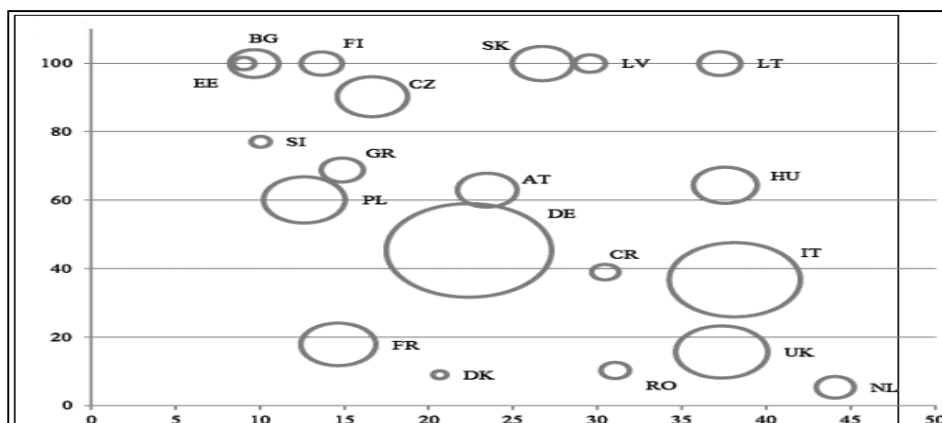
Друг важен момент е свързан с високата консумация на енергия на ЕС от фосилни горива (74%), които попадат в групата на т.н. изчерпаеми източници. Техният невъзобновяем характер предполага изчерпаемост на наличния депозит на територията на Съюза. Подобна структура на енергийно потребление и недостатъчната наличност на енергийни ресурси са индикатор за *уязвимост спрямо доставчиците* на енергийни суровини.

Следващото предизвикателство, пред което е изправен ЕС, е *цената на внасяните енергийни ресурси*. Тъй като енергията е неразделна част от нормалното функциониране на икономиката, нейното наличие и непрекъснатост на доставките са от важно значение. Това определя енергийните ресурси като *ценна стока*, чиято важност превръща търсенето ѝ в *нееластично* спрямо цената.

Степента на нееластичност на търсенето е различна за различните държави – членки. Тя се определя от наличния депозит от енергийни източници на всяка отделна страна. Това положение и наличието на малко на брой доставчици за Съюза, най-вече на природен газ, са предпоставка за високите цени на доставяните енергийни ресурси. Слабата диверсификация на доставките и доставчиците е причина, ЕС да плаща над 1 млрд. евро на ден за импорта на енергийни ресурси (около 400 млрд. евро през 2013 г.). Тази сума се явява една пета от стойността на общия внос на ЕС. Вносът на нефт и нефтени продукти за Съюза е на стойност над 300 млрд. евро, от които една трета от Русия (Европейска Комисия, 2014).

Съществува и друг проблем пред ЕС, изразяващ се в *ценова дискриминация*, упражнявана от главния източник на газ за Европа – Русия. Характерното за него е, че една и съща стока се продава на различни цени на различните потребители. Друго нейно проявление е свързано с факта, че вносителят определя нееднородни цени за различни количества от една и съща стока.

Следва да се отбележи, че е възможно проявление на ценовата дискриминация при наличието на *монополистична структура на пазара*. Други важни условия за съществуването ѝ са *група купувачи, които да се характеризират с различни коефициенти на ценовата еластичност на търсенето и разделение на пазарите, което да попречи за препродаването на стоката*. В конкретния случай с доставките от Русия към различните страни на ЕС са налице всички предпоставки за съществуването на ценова дискриминация (Фигура 6 и Фигура 7).

Фигура 6. Зависимост от доставките на природен газ от Русия⁷

Източник: Европейска стратегия за енергийна сигурност, COM (2014)201430/28.5.2014 (Европейска Комисия, 2014)

На Фигура 6 са показани: процентният дял на природния газ в енергийния микс; процентният дял на руския природен газ в националното потребление на газ и обема на импортирания руски природен газ. Посочените данни представят информация за всяка страна – членка. Различната степен на импортна зависимост и процентен дял на внасяния руски газ в общото потребление на всяка една от държавите определя *различна степен на ценова еластичност на търсенето*. Налице е и другото условие за развитието на ценова дискриминация – *разделение на пазарите*. Природният газ е стока, чийто пренос се осъществява главно чрез изградена тръбопреносна мрежа. Наличието или отсъствието на съществуваща инфраструктура разделя съществуващите пазари, като ограничава свободното търгуване с тази стока.

Видно е, че е налице изпълнението на последното условие за наличието на ценова дискриминация – съществуването на *монополистична структура* на пазара. Както е ясно от Фигура 6, шест от държавите в Европейския съюз разчитат изцяло на вноса на руски газ. Седем от държавите задоволяват потреблението си с внос на газ от Русия с процент над 50 %. Само малка част от страните в Европа не са силно зависими или са независими от руския внос. Тази ситуация поставя повечето държави – членки в уязвимо положение спрямо Русия. Предвид дела на руския газ в

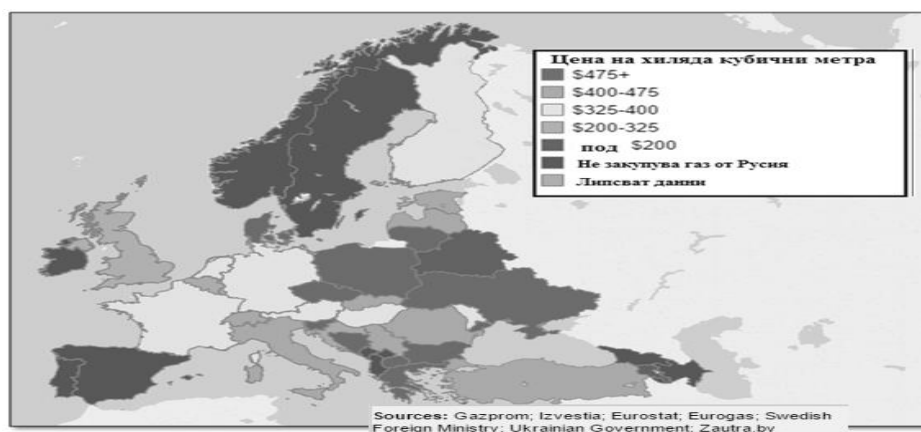
⁷ Хоризонтална ос: % дял на природния газ в енергийния микс — Вертикална ос: % дял на руския природен газ в националното потребление на природен газ — Размер на окръжностите: обем на импортирания руски природен газ. Прогнози, основани на предварителни данни от промишлеността за 2013 г., включващи обеми на природен газ, търгуван от руски дружества, който не е непременно произведен в Русия.

техния енергиен микс и слабата диверсификация на доставките страни – членки не могат да се противопоставят на предлаганите им цени от основния им доставчик. С проявлението и на тази особеност са налице всички условия за наличието на ценова дискриминация.

Във Фигура 7 може да се проследи тази аномалия в търговията и ценообразуването. Данните представят цените на доставките на природен газ от Русия за различните страни – членки на Съюза.

Монополното положение на доставчика спрямо ЕС определя разликите в цените за различните страни. Така предлаганите цени на европейския пазар варират от под 200 американски долара до над 475 американски долара.

Интересен е и фактът, че страните, намиращи се от географска гледна точка по-близо до Русия, плащат по-високи цени за вноса на природен газ от страните, които са по-отдалечени. Предвид начина на транспортиране на тази стока, цената за по-отдалечените страни следва да е по-висока, тъй като в нея се акумулират по-големи транзитни такси. Тази аномалия следва да се обясни отново с дискриминация по отношение на ценообразуването. При наличието ѝ начинът на ценообразуване може да се аргументира по линията на различни икономически и политически подбуди, съществуващи в международните отношения на този етап.

Фигура 7. Цена на доставките на природен газ от Русия за различните страни – членки на ЕС през 2013 г.

Източник: <https://www.rferl.org/a/russian-gas-how-much-gazprom/25442003.html>
(*Russian Gas: How Much Is That?*, 2014)

Наблюдаваното поведение на пазара на практика е логично и оправдано, ако се позовем на законите за търсенето и предлагането на свободния пазар. Независимо от това следва да се търсят начини за преодоляване на ценовата дискриминация, за което отговорност не носи продавачът. Най-логичният противовес е насочването към диверсификацията на

доставките от страна на купувача. При наличие на добра диверсификация на доставките еластичността на търсенето спрямо цената ще се промени. Търсенето следва да се превърне в еластично и на практика купувачът ще премине в позиция, която позволява договарянето на достъпни и икономически изгодни за него цени.

Въпросът за диверсификацията на енергийните доставки години наред е водещ в дискусиите на Съюза. Наличието на гъвкавост на доставките значително би намалило уязвимостта на ЕС спрямо вносителите на енергийни суровини. Тя позволява бързо реагиране при прекъсване на доставките и съответно намалява енергийния риск за страните – членки.

Важен момент при диверсифицирането на доставките на енергия е *начинът на транспортиране на стоката* от продавача до купувача. Предвид специфичния характер на някои от енергийните ресурси доставката им изисква наличието на изградена преносна инфраструктура. Това в най-голяма степен се отнася за природния газ, защото за неговото придвижване все още се използват предимно тръбопреносни системи и в по-малка степен транспортирането се извършва посредством употребата на LNG⁸-станции. Създаването на тръбопреносните системи изисква влагането на значителен финансов ресурс и дълъг период за тяхното изграждане. Това важи отчасти и за нефта. Причината е, че за придвижването му се използват както тръбопреносни системи, така и доставки в барели. Транспортирането в барели значително улеснява доставката между страните, като предоставя възможност за избор на транспортно средство и съответно доставчик. За разлика от течните, твърдите горива не се повлияват от начина на транспортиране. Това се дължи на факта, че твърдото им агрегатно състояние позволява, те да бъдат пренасяни лесно посредством различни водни и сухопътни превозни средства.

Предизвикателства по линията на диверсифицирането на доставките ЕС среща при енергийните източници, които изискват наличието на тръбопреносна мрежа. За изграждането на подобна инфраструктура са необходими значителен период от време, финансови средства и усилия. Поради дългосрочния характер на тази инвестиция важни моменти се явяват изборът на доставчик и на маршрут и преговорите с бъдещите транзитни страни. Всяка отделна договореност с транзитните страни оказва влияние не само върху финансовата стойност на проекта, но и върху очакванията от него и впоследствие крайната цена на продукта. При липса на консенсус в преговорите с транзитните страни е възможно, маршрутът на трасето да се отклони от предвиденото или в по-лошия вариант проектът да бъде прекратен⁹.

⁸ LNG – Liquefied natural gas – втечен природен газ

⁹ Пример за това може да бъде проектът „Южен поток“, чието трасе се измени именно поради тези причини.

Големият мащаб на такива проекти предопределя значително ниво на риск, което би довело до големи финансови загуби. Именно затова диверсифицирането на доставките в тези случаи се оказва бавен и продължителен процес, който изисква много внимателно планиране и вземане на решения.

Значение за наличието на добрата диверсификация има и наличната тръбопреносна инфраструктура на континента. Нейното разположение оказва влияние върху възможността за създаване на търговски взаимоотношения.

По отношение на природния газ Европейският съюз разполага с газопреносна инфраструктура, която е пригодена както за връзка между държавите – членки в рамките на Съюза, така и за доставки от външни за ЕС страни. Вътрешната за Европейския съюз инфраструктура се състои от множество локални тръбопроводи и интерконектори¹⁰. Характерното за интерконекторите е, че техният капацитет и пренасяните количества газ са в пъти по-големи за разлика от локалните.

Част от по-големите газопроводи в Европейския съюз са: BBL Pipeline (Balgzand Bacton Line); Interconnector (North Sea, известен още като Bacton-Zeebrugge European interconnector); Langed pipeline (Britpipe); MIDAL (Mitte-Deutschland-Anbindungsleitung); MEGAL pipeline (Mittel-Europäische - Gasleitung); NEL pipeline (Nordeuropäische Erdgasleitung, английско наименование: Northern European natural gas pipeline; Netra; OPAL pipeline; Rehden–Hamburg gas pipeline (RHG); Scotland-Northern Ireland Pipeline (SNIP); STEGAL (Sachsen – Thüringen – Erdgas – Anbindungsleitung); South Wales Gas Pipeline (известен още като Milford Haven pipeline); Trans Austria Gas (TAG); Trans Europa Naturgas Pipeline (TENP); WEDAL (Westdeutschland-Anbindungsleitung). Посочените тръбопроводи заемат ключова роля в газоснабдяването на Европейския съюз и обхващат значителна територия от него.

Освен вътрешната за Съюза газопреносна система е изградена и мрежа за доставки от трети страни. До този момент има изградена преносна система към четири региона, снабдяващи ЕС с природен газ. Това са: Африка, Азербайджан и Близък Изток; Газовите находища в Северно

¹⁰ Интерконекторът е структура, която позволява свързването на националната газопреносна система с газопреносната мрежа на други страни. Той представлява междусистемна връзка, благодарение на която може да се транспортира природен газ между отделните страни. Интерконекторите могат да бъдат реверсивни, ако е необходимо, и да променят посоката на доставка. В случай на криза, при временен недостиг и т.н., така се гарантира взаимосвързаност на доставките до страните, които свързва. Интерконекторите играят важна роля, улеснявайки създаването на центрове (хъбове), където се срещат множество газови потоци, съответно интензивността на търговията е висока и по този начин се стимулира конкуренцията.

море и Русия. Основните газови коридори са: Североизточен коридор (от Русия); Северозападен (от Норвегия); Югозападен (от Алжир) и Югоизточен (от Кавказ/ Централна Азия/ Близък изток през Турция/Черно море) (Bjørnmoose, Rosa, Turgot, & Hansen, 2009).

За преноса на природен газ, освен тръбопреносна мрежа, се използва и технология, която го втечнява и превръща във „втечен природен газ“ (LNG). Чрез внедряването на последната значително се улеснява преносът на природен газ. Важна особеност при използването на тази технология е наличието на изградена инфраструктура за повторното му преобразуване от течно в газообразно състояние¹¹. Построяването на такава инфраструктура се отличава с необходимостта от инвестиране на значителни финансови средства. Последното оскъпява вложението и го прави не толкова предпочитано и разпространено.

Към 2015 год. по данни от Gas Infrastructure Europe (Gas Infrastructure Europe (GIE), 2015) на територията на ЕС има изградени и действащи общо 21 LNG-станции в 9 държави, които са пригодени да превръщат в газообразно състояние *импортирания втечен газ (т.е. станции за регазификация)*. Освен страните в Европейския съюз, Норвегия, Швеция и Турция разполагат с по две такива станции. В процес на изграждане са още 8 LNG-станции за регазификация. Още 19 подобни станции са заложили като проекти на територията на ЕС и извън Общността – две в Швеция и една в Турция.

За транспортирането на природния газ са изградени и *LNG-станции, които следва да втечняват доставения газ*. Тези съоръжения се създават от държави, които експортират този природен ресурс. Към момента от Европейските страни само Норвегия разполага с 5 подобни инсталации. Причината за наличието на толкова станции от този вид е богатата на природен газ територия на страната. Проект за подобна конструкция има направен и в Кипър, като се очаква, станцията да бъде пусната в експлоатация 2022 година.

Друг вид инсталация за регазификация, която може да бъде използвана, е т.нар. плаваща инсталация за съхранение и регазификация. По данни на Gas Infrastructure Europe (Gas Infrastructure Europe (GIE), 2015) до 2015 год. единствено Великобритания разполага с такъв вид инсталация.

¹¹ Терминалите за втечен природен газ (LNG-станции) се разделят на два вида: терминали за втечняване (т.е. за износ на природен газ) и терминали за регазификация или приемащи терминали (т.е. за внос на природен газ). Първите втечняват природния газ и го подготвят за експорт, а вторият вид терминали са пригодени да преобразуват импортирания газ от течно в газообразно състояние. Също така съществуват и плаващи инсталации за съхранение и регазификация (ПИСР, англ. превод: FSRU). За разлика от терминалите за регазификация ПИСР изискват значително по-малко финансиране за изграждането им, но пък имат много по-малък капацитет.

Плаващото съоръжение дава възможността, то да бъде позиционирано на различни локации. Това повишава гъвкавостта при избора на доставчик и импортирането на втечен газ.

От направените дотук проучвания може да се формулира следният извод, че наличието на LNG-терминали дава възможност за диверсифициране на доставките на природен газ, което би намалило енергийния и икономическия риск за отделната държава. Въпреки това ограниченият капацитет на LNG-станциите, техническото време, което е необходимо за процеса на регазификация, и високата цена за изграждането на подобни съоръжения са основни фактори, които карат държавите, все още да предпочитат изграждането на газопроводи пред LNG-конструкциите.

По отношение на нефта и неговото транспортиране ЕС разполага с изградена тръбопреносна мрежа. Тя се характеризира с ограничени връзки между западноевропейската нефтопреносна мрежа и източната инфраструктура. Към 2015 година единственият тръбопровод, който се явява връзка между източните и западните петролни мрежи на ЕС, е Ingolstadt–Kralupy–Litvínov (IKL) с дължина от 349 километра и капацитет 10 тона годишно. Това съответства на по-малко от 2% от потреблението през 2006 год. (Bjørnmoose, Roca, Turgot, & Hansen, 2009). Значителна част от доставките на нефт в ЕС биват извършвани посредством барели чрез използването на воден транспорт. Тези доставки се правят в райони, където това е възможно от географска гледна точка.

Част от по-важните нефтопроводи са: Adria oil pipeline; Baltic Pipeline System (BPS); Brent System; Druzhba pipeline (руски тръбопровод „Дружба“); Forties pipeline system; Forties pipeline system; Grozny-Tuapse pipeline; Ninian pipeline; Odessa Brody pipeline; South European Pipeline (известна още като: Lavera–Karlsruhe pipeline или SPSE); Rotterdam Antwerpen Pipeline (RAPL) и др.

От посочените нефтопроводи с най-голямо значение за снабдяването на Европа с петрол има нефтопроводът „Дружба“. Той е руски магистрален нефтопровод, който е един от най-дългите в света. „Дружба“ е една от най-големите нефтопроводни системи в света и свързва Европейската част на Русия с различни точки на Европа. Тръбопроводът започва началото си от Югоизточна Русия и по-точно от Урал и Каспийско море и минава през Мозир, Беларус, където се разделя на северна и южна част¹².

Съществуват и три проекта за изграждането на нефтопроводи: AMBO pipeline; Burgas-Alexandroupoli pipeline, Pan-European pipeline. По създадените планове тяхната цел е да свържат различни страни от Балканския полуостров. Към момента и трите проекта са спрени.

¹² Северната част минава през останалата част на Беларус, пресича Полша и Германия, снабдявайки рафинерите на Полша, Украйна и Балтийските страни. Южната част прекосява Украйна и се разделя на две линии: до Словакия, Дружба и друга до Унгария. Също така се свързва с нефтопроводите Adria pipeline и Brody pipeline

За транспортирането на суров петрол се използва и воден транспорт чрез танкери. Основните водни пътища са Черно море и Средиземно море. Черно море се използва за превозването на доставки от Русия за Украйна (Одеса; Херсон); Румъния (Констанца); България (Бургас) също така и за доставки през Босфора и Дарданелите и Средиземно море до други европейски страни.

Направеното изследване разкрива сериозни предизвикателства, пред които са изправени страните – членки на ЕС по отношение на снабдяването с енергийни ресурси. Различната степен на енергийна обезпеченост на държавите в Съюза и съществуването все още на енергийни острови сред тях обуславят необходимостта от колаборация при справяне с предизвикателствата в енергийната сфера. В този смисъл изграждането на свързаност на енергийните пазари на страните – членки ще спомогне за преодоляване на ефектите от прекъсването на доставки и подобряване на диверсификацията на доставките. Колаборацията между страните – членки по енергийните въпроси ще позволи на ЕС да бъде много по-мощен и ефикасен при представяване на общите им интереси и стремежи. Това ще подобри способността му да въздейства със своята тежест в международните световни енергийни пазари.

Развитието на всяка индустрия, включително и енергетиката, изисква наличието на необходимите човешки ресурси. Тенденциите и предизвикателствата в тази област пряко влияят върху конкурентоспособността и възможностите за въвеждане на новите ИКТ.

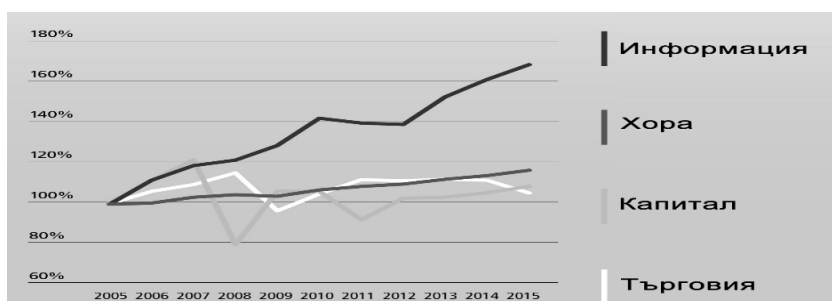
4. Решаването на проблемите на трудовия пазар в Европейския съюз като предизвикателство пред развитието на международния бизнес

Първите две десетилетия на 21 век се описват в популярната, а и в научната литература, като „информационната ера“ или „епоха“. Като основна теза при използването на тези понятия се използва бурното развитие и широко навлизане на нови технологии, познати със събирателния термин „цифрови“, във всички сектори на икономиката и сфери на социалния живот. Тази „промяна“ (наричана още „Четвърта индустриална революция“) не е случайна и има своите горещи привърженици. Според Клаус Шваб, основателят на Световния икономически форум, тя „... се характеризира с редица нови технологии, които свързват физическия, дигиталния и биологичния свят, оказват влияние върху всички дисциплини, икономики и индустрии и дори предизвикват идеи за това какво означава да си човек“. (World Economic Forum, 2016).

В тази среда, по данни на Евростат, Европейският съюз се изправя пред нарастващо като численост, но застаряващо население – дължащо се на ниски нива на плодovitост и непрекъснато увеличаване на продъл-

жителността на живота. Това е потенциална заплаха за икономическия растеж, който може да се наложи да разчита единствено на печалби от производителността в бъдеще. То може също така да увеличи тежестта върху заетото население, за да осигури нарастващите изисквания за социални разходи на застаряващото население (Europe 2020 indicators - employment, 2017).

В своето регулярно изследване Global Connectedness Index компанията DHL анализира състоянието на глобализацията в света. Докладът от 2016 г., изготвен от международния експерт по глобализация професор Панкай Гемауат заедно със Стивън А. Алтман, показва, че глобалната връзка, измерена чрез трансграничните потоци от търговия, капитал, информация и хора, през 2014 г. надмина връхната си точка от предкризисната 2007 г. (Ghemawat & Altman, 2016) (виж фиг. 8). Но докато при информацията нивото на промяна за периода 2005 – 2015 година е значително, капиталовите и търговските потоци и движението на хора бележат по-скоро умерен растеж. В изводите на доклада се казва, че Европа остава най-глобално свързания регион в света (8 от 10-те най-свързани страни са европейски), но разстоянието все още има огромно значение, дори и при обмена на информация. Повечето международни потоци се осъществяват по-скоро в рамките на даден регион, отколкото между регионите. Развиващите се икономики търкуват толкова интензивно, колкото и развитите икономики, но последните са четири до девет пъти по-дълбоко интегрирани при потоците от международен капитал, информация и от хора. Бъдещото развитие на глобализацията е обгърнато в необичайна степен от неяснота и зависи силно от избора на политиците по света, а последиците при засилване процесите на дезинтеграция в Европейския съюз може да са значителни и трудно обратими.

Фигура 8. Дълбочина на потоците на търговия, капитал, хора и информация (2005-2015 г.). DHL Global Connectedness Index 2016
Източник: (Ghemawat & Altman, 2016)

В резултат на ниските нива на раждаемост и непрекъснато увеличаване на продължителността на живота, Европейският съюз се изправя пред заплахата от неустойчив икономически растеж. Съществуват опасения, че цяло поколение млади хора в ЕС може да остане извън пазара на

труда в следващите години, а последствията варират от бедност и социално изключване в личен план, до неизползван производствен капацитет и значителни разходи по отношение на социалните плащания на макроикономическо равнище.

„Дигиталната епоха“ осигурява достъп до огромен информационен поток от данни, даващи възможност на всеки да прегледа и отсее нещата, които пряко или косвено засягат неговите интереси, включително и научните. Това основно предимство обаче се нуждае от постоянна проверка спрямо реалността. Силата на интеграционните процеси в Европейския съюз направи възможно, все повече хора да пътуват и работят извън рамките на своята родна страна или да работят за чуждестранна компания в държавата си. В същото време посоката на движение на страните във властовата верига на системата на международните отношения се променя – едни засилват своите позиции на световната „сцена“, други изпадат в период на застой, а трети (донякъде, парадоксално) отбелязват регрес в развитието си.

От една страна, практиките за управление на хората остават съдържателно различни, със собствена специфика спрямо разнопосочни критерии – културни особености, националност, сфера на действие, големина на организацията и пр. По различни причини европейската интеграция на места води не до дифузия на добри практики и решения, а до ответна реакция – задълбочаване на културните и етническите предразсъдъци, носталгия по архаични методи на управление, мениджърска миопия.

Нарастването на транснационалните рискове за сигурността (възраждащите се локални войни, тероризмът, миграцията), заплахите, които произтичат от все по-либерализираните и глобализирани пазари, социалното неравенство, изменението на климата са други източници на несигурност. Комплексният характер на тези проблеми поставя под натиск управленските капацитети на държавните и местните органи, а това дава отражение и върху предоставяните от тях социални услуги, развитието на бизнес средата и качеството на образованието.

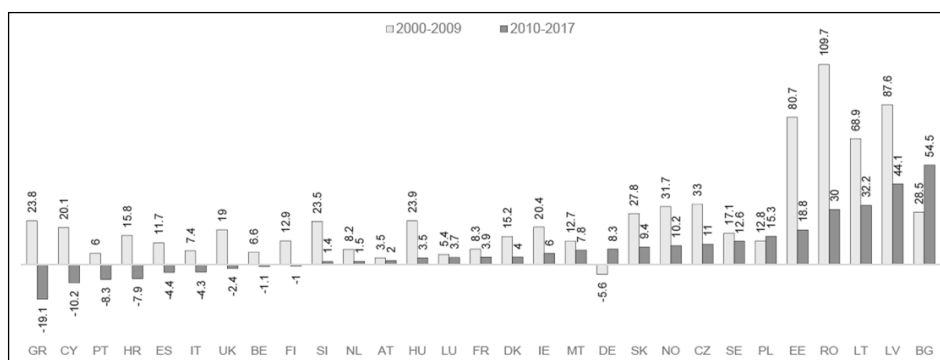
В икономическата наука наличието на информация се възприема като ключово предимство, съществена предпоставка за навременни логически обосновани решения. Според т. нар. класическа школа стопанските субекти анализират наличната информация и предприемат действия, движени от своя егоистичен интерес, а основният свързващ производствен фактор е трудът, съставен от хора с определена възраст, квалификация и образователно равнище. Колкото по-високо е това равнище, налице е перспективата за реализиране на по-голяма добавена стойност. И тук се откроява едно съществено разминаване между теория и реалност.

Още през 2001 г. учени от Италия и Австрия изследват връзката между очакваните и реално получаваните възнаграждения на студенти в 10 европейски страни. Изходната позиция гласи, че като цяло „...икономистите приемат, че хората имат перфектни познания за бъдещите

заплати и за заплащането в различни ситуации, или че имат поне точни скали за оценка на тези ключови променливи. Това може да не е вярно.“ (Brunello, Lucifora, & Winter-Ebmer, June 2001). Заключението на авторите е, че очакванията на студентите се разминават с реалността, като за дадени страни, университети или направления то е значително, а като цяло отклонението е по-голямо от това в аналогично изследване на американски студенти от 1996 година (Betts, 1996). Едно от обясненията е наличието на информация – в университети със силно присъствие на кариерни центрове разликите са по-малки, отколкото когато информацията се събира чрез личната комуникация и контакти.

През 2016 година докладът Graduate Barometer 2016 също показва завишените очаквания на студентите в Европа. Така например завършващите висшето си образование в Румъния предвиждат стартова заплата от 500 евро при средна заплата 250 евро за страната (Report: Romanian youth, expectations of a monthly wage of 500 euro for the first job, 2016). През 2018 година в изследване на консултантската компания Korn Ferry се казва, че около половината от завършилите американски студенти ще получават заплати, по-малки от очакваното (Doyle, 2018). За 2018 година в САЩ се очаква повишение на заплатите от 2,8% спрямо 2017-а, или 14% спрямо 2007-а, но това трудно може да компенсира разминаването между желано и реалност (пак там).

В Европа ситуацията е още по-сложна. От 2010 година насам 9 държави от ЕС са отбелязали спад в реалните заплати – Гърция, Кипър, Португалия, Хърватска, Испания, Великобритания, Белгия и Финландия (вж. фиг. 9). На другия полюс са страни от последните вълни на разширяване на Съюза – Полша, Естония, Румъния, Литва и Латвия, а България е лидер в тази класация с ръст от 54,5% за периода. В същото време средният размер на работната заплата в тези държави остава значително под средната стойност за Евросъюза. По думите на Естер Линч, секретар на Европейската конфедерация на профсъюзите: „работещите в много големи страни са все още по-зле, отколкото преди кризата, и все още губят“ (Nicholls, 2018).

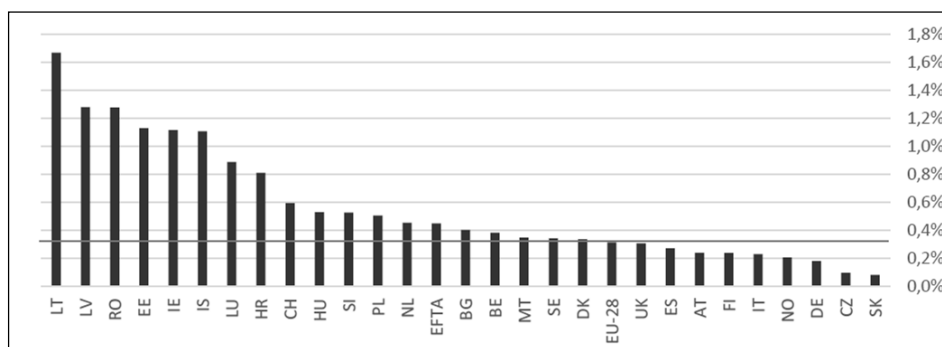

Фигура 9. Развитие на реалните заплати (2000-2009 и 2010-2017 г.)

Източник: (ETUI, 2018)

Естествени реакции в тази ситуация са приемане на по-ниско платена позиция от очакваното, работа на непълен работен ден, миграция към държави с по-високи нива на заплащане или обезсърчаване и напускане на трудовия пазар. Доколкото първите две ситуации са обичайни за всеки момент от трудовата кариера, ще се спрем на останалите две.

По данни на Европейската комисия през 2016 г. 11,8 милиона граждани на ЕС работят в друга страна от Съюза, или се запазва тенденцията на увеличение през последните години (Fries-Tersch, Tugran, Rossi, & Bradley, 2018). Германия и Великобритания приемат почти 50% от трудовата мобилност, като имат почти 4 пъти по-висока мобилност от останалите държави. Испания и Италия все още са следващите най-важни дестинации, но не могат да възстановят нивото си на привлекателност от преди кризата. От другата страна, около половината от всички изходящи лица в 28-те държави – членки на ЕС са румънци, поляци, италианци и португалци. В сравнение с размера на населението си, повечето от страните от последното разширяване (ЕС-13) все още имат по-високи нива на изходящи потоци, отколкото средното за ЕС. Особено високи проценти на напускане на страната се наблюдават в Литва, Латвия, Румъния, Естония и Ирландия, където изходящите потоци са между три и шест пъти по-високи от общия размер на ЕС от 0,3% (вж. фиг. 10).

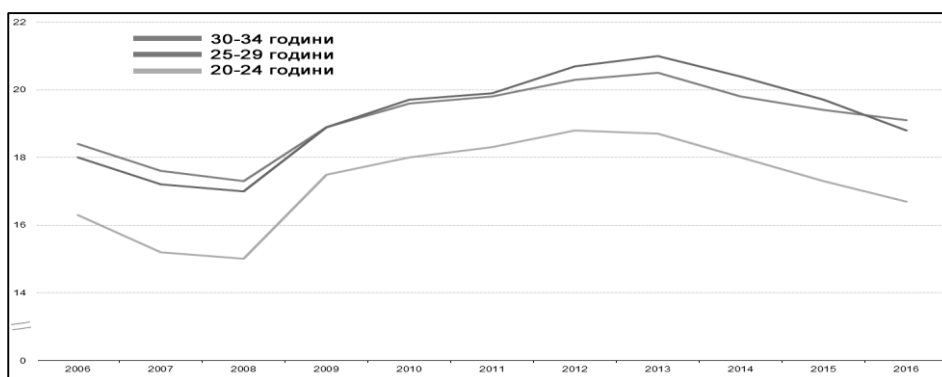

Фигура 10. Изходящ поток на гражданите в трудоспособна възраст (20-64 години) като дял към общото население на държавата, 2015 г.

Източник: (Fries-Tersch, Tugran, Rossi, & Bradley, 2018)

През 2016 г. разликата в заетостта между мигрантите от ЕС-28 и местните граждани е близо до нула; в същото време, работниците от страните от ЕС-13 продължават да заемат длъжности основно в нискоквалифицирани професии от сферата на продажбите и услугите. Основна пречка пред мобилността е липсата на езикови умения, която е по-важен проблем за намирането на подходяща работа, отколкото непризнаване на квалификацията, социалния произход или религията (Fries-Tersch, Tugran, Rossi, & Bradley, 2018).

Ако високообразованата част от населението не се справя с обработката на информацията според очакваното, каква е ситуацията при останалата част от трудоспособното население? Другата възможна реакция е напускането на трудовия пазар. По данни на Евростат (*Statistics on young people neither in employment nor in education or training, 2017*) делът на младежите в ЕС-28, които не работят, не учат и не се обучават (NEETs), е спаднал от 17,6% през 2006 г. до относително нисък от 16,5% до 2008 г., а след това е скочил до 18,5% през следващата година след началото на световната финансова и икономическа криза. Следва нарастване с умерен темп до 2013 г., когато достига 20,1%, преди да намалее до 18,3% през 2016 г. Възрастовата разбивка сочи, че най-рискова е групата на младежите между 30 и 34 групи, с много близки стойности е групата между 25–29 години, а със същата динамика, но с разлика от няколко пункта надолу е групата на двадесет до двадесет и четиригодишните (вж. фиг. 11).

Фигура 11. Дял на младежите в ЕС-28, които не работят, не учат и не се обучават (NEET), 2006 – 2016 година
Източник: (*Statistics on young people neither in employment or training, 2017*)

Докато нивото на NEETs за младите хора в ЕС-28 се е увеличило с 1,8 процентни пункта между 2008 и 2016 г., през същия период има значително намаление от 3,4% на дела на заетите млади хора, които са напуснали изцяло образованието или обучението си. Това до голяма степен се компенсира от увеличаването на дела на младите хора на възраст 20–34 години, които са били в някаква форма на образование или обучение, включително и тези, които съчетават работата с образование или обучение. Според Евростат тази ситуация може да отразява две неща: нарастващото желание на младите хора да получат по-високи нива на квалификация в условията на засилена конкуренция на пазарите на труда или липсата на възможности за заетост на пълно работно време в период на икономически спад.

Изследванията показват, че през последното десетилетие в Европейския съюз се наблюдават високи стойности на младежите, които не работят, не учат и не се обучават, които са породени от финансовата и икономическа криза от края на първото десетилетие на 21 век. В резултат на това на дневен ред стоят опасенията, че цяло поколение млади хора в ЕС може да остане извън пазара на труда в следващите години, а последициите варират от бедност и социално изключване в личен план, до неизползван производствен капацитет и значителни разходи по отношение на социалните плащания на макроикономическо равнище.

За групата на високообразованите се предполага, че има предимство при намирането на работа по линия на по-добрата си квалификация и достъпа и уменията да борави с налична информация. Тук също от години има разминаване между очаквания и реалност – каквото съществува между желаното стартово заплащане за завършващите и предлаганото от работодателите.

Промяната е естествена част от живота – всеки жив организъм расте и еволюира. И ако влиянието върху икономиките и индустриите се случва по-неосезаемо и бавно за обикновения човек, натискът към промяна, свързана най-тясно със социалните отношения, неминуемо буди несигурност и тревога.

Един от възможните начини за елиминиране на тази несигурност е навременното набавяне на информация относно спецификата на трудовия пазар, и разбира се, набавяне на опит в различна културна среда, което може да се случи чрез образователната мобилност, подпомагана от Евросъюза. Друга насока на действие могат да бъдат специализираните кариерни центрове към образователните институции, които да предоставят по-детайлна картина не само на местния, но и на европейските пазари като цяло.

Дали първите десетилетия на 21 век ще останат в историята като епоха на информацията, ще решат идните поколения. Към момента новите технологии и улесненият достъп до информация остават недоизползвани като инструменти, подпомагащи образователната и последваща кариерна ориентация, трудовата мобилност и способстват в ограничена степен за решаване на макроикономическите и социалните проблеми на Европейския съюз.

Заклучение

В заключение може да отбележим, че локализационните, организационните и институционалните промени в Европейския съюз пряко влияят върху развитието на международен бизнес. Основните предизвикателства в тази насока са свързани с бързото развитие на информационните

и комуникационните технологии. Привличането на чуждестранни инвестиции и подобряването на инвестиционния климат в България подпомагат интернационализацията на бизнес организациите и осигуряват възможност за вписването им на по-предни позиции в международния бизнес на ЕС. Предизвикателствата пред европейската енергийна индустрия изискват предприемането на мерки за постигането на цени на електроенергията, които осигуряват конкурентно предимство за предприятията, занимаващи се с международен бизнес. Развитието на новите технологии и наличието на информация предоставят възможности за решаване на много проблеми, свързани със заетостта и трудовата миграция в Европейския съюз, като по този начин се подпомага процесът на набавяне на квалифицирани кадри за предприятията, поели по пътя на интернационализацията. Направеното проучване на тенденциите и предизвикателствата в изследваните от нас области, засегнати от реалностите на новото хилядолетие, разкрива, че промените изискват предприемането на действия за приспособяване към динамиката, породена от множество фактори: технологически, икономически, политически, социално-демографски и психологически. Този процес води към задълбочаване разделението на труда, нарастване на неговата производителност, подобряване на конкурентоспособността на бизнес организациите от ЕС, интернационализиращи дейността си, и разширяване сферата на приложение на капитала под формата на инвестиции за развитието на международен бизнес.

Използвани източници

- Betts, J. R. (1996). What Do Students Know About Wages? Evidence from a Survey of. *Journal of Human Resources* 31/1, 27-56.
- Bjørnmoose, J., Roca, F., Turgot, T., & Hansen, D. S. (2009). *Gas and Oil Pipelines in Europe*. Brussels: European Parliament, Directorate General For Internal Policies, Policy Department A: Economic And Scientific Policies. doi:PE 416.239 (IP/A/ITRE/NT/2009-13)
- Brouthers, K., Geisser, K., & Rothlauf, F. (2016). Explaining the internationalization of ibusiness firms. *Journal of International Business Studies*, 47(5), 513-534.
- Brunello, G., Lucifora, C., & Winter-Ebmer, R. (June 2001). *The Wage Expectations of European College Students*. IZA Discussion Paper No. 299. Retrieved from Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=270792>
- Chen, W., & Kamal, F. (2016). The impact of information and communication technology adoption on multinational firm boundary decisions. *Journal of International Business Studies*, 47(5), 563-576.
- Doyle, A. (2018). *College Graduate Salaries: Expectations vs. Reality*. Retrieved from The Balance: <https://www.thebalance.com/college-graduate-salaries-expectations-vs-reality-4142305>

- ETUI. (2018). *Benchmarking Working Europe*. Brussels: ETUI aisbl.
- Europe 2020 indicators - employment. (2017, June). Retrieved from Eurostat: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_indicators_-_employment
- European Commission. (n.d.). *Eurostat Database*. Retrieved 06 10, 2017, from Eurostat Database: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdcc310&language=en>
- European Network of Transmission System Operations for Gas (ENTSO-G) and Gas Infrastructure Europe (GIE). (2014). *System Development Map 2014*. Retrieved October 01, 2017, from Official website of ENTSOG: <https://www.entsog.eu/>
- Fries-Tersch, E., Tugran, T., Rossi, L., & Bradley, H. (2018). *2017 Annual Report on intra-EU Labour Mobility*. European Commission. doi:10.2767/974797
- Gas Infrastructure Europe (GIE). (2015). *LNG Map 2015*. Retrieved October 02, 2017, from Official website of GIE: <https://www.gie.eu/>
- Gas Infrastructure Europe (GIE). (2015). *LNG Map 2015*. Retrieved October 02, 2017, from Official website of GIE: <https://www.gie.eu/>
- Ghemawat, P., & Altman, S. (2016). *DHL Global Connectedness Index*.
- Gooris, J. & Peeters, C. (2016). Fragmenting global business processes: A protection for proprietary information. *Journal of International Business Studies*, 47(5), 535-562.
- <http://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StInternationalInvestmentPosition/index.htm>
- <https://www.investor.bg/biudjet-i-finansi/333/a/prekite-i-portfeilni-investicii-na-bylgari-v-chujbina-prodyljavat-da-rastat-242208/>
- Langlois, R. (2002). Modularity in technology and organization. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 49(1), 19-37.
- Lew, Y. K., Sinkovics, R., & Yamin, M. (2016). Nurturing trans-specialization understanding in international technology alliances: The influence of product modularity and cultural distance. *Journal of International Business Studies*, 47(5), 577-594.
- Nicholls, S. (2018, 03). *Workers in nine European countries 'earned less in 2017 than 2010'*. Retrieved from Euronews.com: <http://www.euronews.com/2018/03/22/workers-in-nine-european-countries-earned-less-in-2017-than-2010-Report:Romanian-youth-expectations-of-a-monthly-wage-of-500-euro-for-the-first-job>
- Report: *Romanian youth, expectations of a monthly wage of 500 euro for the first job*. (2016). Retrieved from Nineoclock.ro: <http://www.nineoclock.ro/report-57-2-percent-of-romanian-youth-expectations-of-a-monthly-wage-of-500-euro-for-the-first-job/>
- Russian Gas: How Much Is That?* (2014, July 01). Retrieved 06 15, 2017, from <https://www.rferl.org/a/russian-gas-how-much-gazprom/25442003.html>

- Statistics on young people neither in employment nor in education or training.* (2017, July). Retrieved from Eurostat: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training
- World Economic Forum. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*, by Klaus Schwab. Retrieved from World Economic Forum: <https://www.weforum.org/about/the-fourth-industrial-revolution-by-klaus-schwab>
- Европейска Комисия. (2014). *СЪОБЩЕНИЕ НА КОМИСИЯТА ДО ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И СЪВЕТА. Европейска стратегия за енергийна сигурност COM(2014) 330 final*. Брюксел: Европейска комисия.
- Европейска комисия. (2018). *Енергийна политика: Общи принципи*. Брюксел: Европейска комисия.
- Европейски съюз. (17 Декември 2007 г.). Договор от Лисабон за изменение на Договора за Европейския съюз и на Договора за създаване на Европейската общност, подписан в Лисабон на 13 декември 2007 г. *Официален вестник на Европейския съюз* C 306, 2007/C 306/01, стр. 1-271. Извлечено от <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=bg>